

УДК : 008 (477–25)

В. Л. Степанищенко

**КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ КИЄВА У МІСТИЧНОМУ РОМАНІ
В. ДАНИЛЕНКА “КОХАННЯ В СТИЛІ БАРОКО”**

Тема Києва починає активно експлуатуватися російськими та українськими класиками художньої літератури протягом XVIII – XX ст. Започаткували цю лінію М. В. Гоголь (“Тарас Бульба”, “Вій”) та М. С. Лесков (“Почему в Киеве дороги книги?”, “Печерські антики”). Яскравою постаттю, яка продовжила розвивати київські мотиви у своїх романах, став М. А. Булгаков (“Біла гвардія”, “Майстер і Маргарита”), а в українській літературі це, передусім, В. К. Винниченко (“Записки кирпатого Мефістофеля”) і В. П. Підмогильний (“Місто”). Окреме забарвлення місто отримує в контексті літературної діяльності шістдесятників: В. Шевчука, В. Симоненка, Л. Костенко та ін. В XXI ст. з’являються такі романи, як “Андріївський узвіз” (2007) В. Діброви, “Дім з химерами” (2009) О. Ільченка, “Кохання в стилі бароко” (2009) В. Даниленка [12, 102], які позначилися містичною тематикою, зокрема символічних образів-атрибутів Києва, що формують загальну композицію міста.

У даній роботі ми зосередили увагу саме на романі під назвою “Кохання в стилі бароко”, який, за задумом автора, покликаний пробуджувати людей від культурного забуття. Містичний роман є саме тим випадком, коли мета виправдовує засоби. Адже про вартісність тексту, як прикладу зразкової класичної літератури, мова йти не може, бо це, беззаперечно, масова література. Але автор і не намагається досягти художньої досконалості, його метою є “введення читача в літературу для очищення душі та голови” [8]. Зосередження на проблемах взаєпроникнення історії міста в історії життя його жителів зумовлюють актуальність дослідження, яка полягає у розкритті культурної панорами Києва крізь призму історії архітектурних надбань, змістифікованих у романі початку XXI ст. “Кохання в стилі бароко”.

Мету роботи – виявлення особливостей культурного ландшафту Києва в романі В. Даниленка – планується вирішити за допомогою таких завдань: 1. з’ясувати зміст поняття “культурний ландшафт”; 2. виявити своєрідність інтерпретації В. Даниленком класичного образу міста; 3. дослідити шляхи взаємодії архітектурної форми та закладеного в неї змісту.

Початок XX ст. був відмічений введенням в систему наукових понять терміна “культурний ландшафт”. У документах ЮНЕСКО, з діяльністю якої найчастіше пов’язують даний термін, він трактується як результат спільної творчості людини та природи [10, с. 23], але даний концепт поєднує багато проблем, пов’язаних як з природою, так і з

діяльністю людини, що призводить до певних розбіжностей у поясненні даного терміну. У російській географічній науці термін “культурний ландшафт” означає хороший, антропогенний ландшафт, який після цілеспрямованої зміни стає функціональним та естетично виразним. Друге визначення окреслює термін як певну місцевість, яка протягом довгого історичного періоду була місцем проживання певної групи людей, що є носіями певної системи культурних цінностей. І, по-третє, під культурним ландшафтом розуміють ландшафт, в формуванні та розвитку якого значну роль відіграли духовні та інтелектуальні цінності [10, с. 17]. Але головним компонентом, який поєднує три тлумачення, все-таки залишається взаємодія людини та оточуючого середовища на основі певної культурної парадигми. Часто культурний ландшафт ототожнюють із поняттям “територія”, “простір”, “місце”, але попри це є науковці, котрі розширюють межі даного терміну. Зокрема, В. Калущков та А. Іванова пояснюють явище культурного ландшафту як культуру етнічної спільноти, яка сформувалася в певних природно-географічних умовах, взята в її цілісності [10, с. 17].

У системі культурних ландшафтів простежується ієрархічна будова. Відповідно до Конвенції про Всесвітню спадщину всі культурні ландшафти поділяються на три основні категорії (але, зауважимо, що це лише найзагальніша категоризація): 1) цілеспрямовано сформовані, тобто рукотворні (відзначені чіткою просторовою організацією); 2) природно сформовані, або ті, що еволюціонували (природні компоненти змінюються, набуваючи нових якостей, під дією зовнішніх сил); 3) асоціативні (природні ландшафти, що мають культурну цінність, а культурна складова представлена ментальною формою) [13].

Отже, бачимо, що культурний ландшафт є складною багаторівневою структурою, в основі якої знаходиться культурний спадок, цінності, властиві певній епосі та конкретній спільноті людей, що здатна перетворювати, змінювати природний ландшафт на антропогенний.

Так як культурний ландшафт вміщає особливості того етносу, який творить його, то, відповідно, він є скарбницею безцінної інформації про досвід, факти життя та побут народу. Знання приховані під певним кодом, шифром, дещо подібним до кросворду, який складає каркас роману В. Даниленка “Кохання в стилі бароко”. Атмосферу загадки, передчуття потаємного зумовлює аранжування, яке вводить автор для обрамлення твору. Час, коли відбувається дія, – пізня осінь: падає лапятий сніг, кава з булочками у затишному кафе на Подолі, дегустація вина у ресторані на Гоголівській, вистава з символічною назвою у театрі Франка, завдяки чому ми мимоволі втаємничуємося у майбутнє дійство. Головними діючими персонажами є Горгуля з Великої Житомирської, Атланти з Костьольної, Каріатида на вулиці Пилипа Орлика та Володимирській, Повітруля та Русалка на Будинку з химерами, брати Нечистюки Тім та Сім на будинку зі шпилем, що знаходиться на вулиці

Ярославів Вал, і, безперечно, найдраматичніша “особа” – Заплакана Вдова. Усі вони, за словами Повітрулі, “істоти публічні”. З праці Р. Арнхейма “Мистецтво та візуальне сприйняття” дізнаємося про те, що неживі предмети наділені справжніми фізіономічними якостями, маскується припущенням, що ці предмети завдяки ілюзорній – “зворушливій помилці” антропоморфізму та первісного анімізму – наділяються людською виразністю” [3, с. 378], яка переноситься на оповідачів роману. Персоніфікація використовується як один із найчастіше вживаних прийомів, вірогідно для того, щоб зобразити місто інакше, як прихисток демонічних сил, що вже давно влаштувалися на будинках Києва. Усі вони тримають балкони чи підтримують колони або ж є невід’ємною частиною міських стін, що нібито підштовхує читача до того, що в Києві панують чужорідні істоти, які тримають під контролем вихор людського життя.

У статті “Київ як локус культурної пам’яті. Досвід новітньої літератури” Я. Поліщук, досліджуючи питання зображення Києва в літературі, звертається до роману “Кохання в стилі бароко” як до одного з яскравих прикладів, зазначаючи, що твір В. Даниленка в повному сенсі слова киевоцентричний, тобто акція “Кохання в стилі бароко” не могла би розігратися в жодному іншому місті [12, с. 106]. Народна сакральність міста поєднується з історизмом, тому що, вочевидь, містичні мотиви черпаються з джерел праць, яким уже близько двісті років, – це “Нарис Історії міста Києва” (1836) та “Літопис і опис міста Києва” (1858 і 1868) М. Закревського, який на сторінках роману постає Аполінарієм Закревським – автором книги під назвою “Містичний Київ”. Це й створює своєрідний образ згаданих у романі споруд та пам’яток.

Архітектура, яка розпочинає знайомство, – це Будинок невітійної вдови, Будинок з химерами, Будинок з Каріатидами, аптека з атлантами на вулиці Саксаганського. Перша загадка кросворду: “Родичка тих, що сидять біля вікна з очима, змащеними фарбою зеленого будинку, вразила стару поміщицю в саме серце, заклавши в її свідомість думку про скору смерть, бо так захотілося качуру з носом папуги ара” [7, с. 32], – приводить Колядевича та Юлію до будинку Вишневіської на Подолі, який дивною історією зв’язаний із Зеленим будинком з котами, які, будучи ритуальними тваринами, є одними з можливих порталів між світом реальним та містичним. Іншою сполучною ланкою є міст Патона, де так часто відбуваються аварії, за ним слідує забутий Зелений театр, брама Заборовського, яку замурували та Лиса гора, яка вважалася з давніх часів місцем відьомських зборів: “У підземеллях Лисої гори є перелаз на той світ, який з’єднує світ живих і мертвих. Колись у Вальпургієву ніч на лису гору злітали відьми з усієї Європи і збиралися померлі розпутні жінки. Через цей перелаз до нас проникають духи добра і зла” [7, с. 46]. Усі ці місця дихають, відчувають, одухотворюються у романі, антропологізуються, і, зрештою, говорячи словами архітектора Колядевича: “Хто сказав, що будинки мертві?” [7, с. 44]. Яскравим

прикладом є опис, яким Горгуля бачить Київ перед світанком: “Над Деміївкою висить запах карамелі та солоду від цукерні “Рошен”, Повітрофлотський міст пахне здобою, Труханів острів – збудженими чоловічими та жіночими тілами, нічні клуби пахнуть парфумами та змазкою кондорів” [7, с. 36].

Можемо простежити, що у творі автор звертається до непомітних на перший погляд будинків, які є індивідуальними, “відірваними” від певної структури, такі, що не належать до комплексів-заповідників або палацових будівель. Р. Арнхейм, досліджуючи художнє мистецтво, писав: “Кожний елемент витвору мистецтва є необхідним у розкритті загальної теми, яка зображає природу оточуючого світу. У цьому сенсі ми знаходимо символізм навіть у тих творах, які здаються на перший погляд лише зображенням досить нейтральних об’єктів” [3, с. 383]. Але, чи не простежуємо ми аналогії в зображеній В. Даниленком архітектури, де він намагається окреслити культурний ландшафт Києва, використовуючи окремі локуси міста.

Для аналізу такого літературного твору як роман “Кохання в стилі бароко”, де основна увага зосереджена на взаємозв’язаному ланцюжку, елементи якого складають: взаємини головних героїв, оповідь істот, історія будівель, важливу роль відіграють такі чинники, як форма та закладений зміст, адже, навіть, люди – носії певної форми, але наділені глибоким внутрішнім світом, а монументи, як бачимо, мають здатність до того, щоб оживати. Це і не дивно, тому що В. Даниленко вустами головного героя мовить, що Київ є таким містом, де людина може стати каменем, а камінь людиною [7]. Варто лише згадати сумну історію Атланта з Костьольної: “Кого я люблю? Я люблю свого старшого брата. Він завжди намагається взяти на себе більшу вагу, хоча від балкона в нього пошкоджена спина. За іронією долі в нашому будинку розмістився центр лікування захворювань хребта. Але хто його буде лікувати? Він же – атлант” [7, 30].

Форма, набагато швидше, аніж колір може викликати певні асоціації у мисленнєвій діяльності, за її допомогою часто створюються візії, тому візуальне уявлення – це не маніпуляції природи, а психічні еквіваленти предметів та явищ дійсності, забезпечені відбитками умов їхнього існування в середовищі [4, с. 9]. Нерозривне існування форми та змісту в архітектурних картинах В. Даниленка підкріплюється тим, що мистецтво слугує засобом терапії, поверненням до естетичної краси, яка у всі часи високо цінувалася. За допомогою детективних, містичних мотивів, автор адаптує нас до тієї дійсності, яку прагне створити, аби донести вже розкодоване послання. “Мистецтво може настільки безпомилково передати події та факти, що вони з набагато більшою силою, ніж у буденній практиці, пред’являють свої вимоги та претензії” [4, с. 278].

Отже, визначивши зміст поняття “культурний ландшафт” ми виявили, що не зважаючи на широкий спектр тлумачень даного терміну,

обов'язковою є наявність моменту одухотворення, вкладення духовних цінностей у кузню націотворення. А так як межі між мистецтвом та світом стають нечіткими, то навіть ієрархічний поділ ми зараз не можемо адаптувати до сучасної ситуації, тим не менше, що термін цей знаходиться на стадії розвитку. Але, вірним залишається одне, – мистецтво, яке формує характер нашого життя є таким, що несе в собі знання. Знання В. Даниленка, двобічне. Адже подана романтизована інформація подана як легенда, міф, за що читач чіпляється. У той самий час роман є відвертим зверненням до традиційності.

Але, апелюючи до Р. Арнхейма, варто згадати його пророчі слова про те, що любовні інтрижки з чисто формальними почуттями, захопленість примітивними втіхами насилля та еротики призвели до того рівня, який ми маємо сьогодні в галереях та музеях. Ці твори середнього гатунку здаються талановитими, але мало до чого зобов'язують, не ставлячи перед собою певної мети [4, с. 279]. Гатунок роману “Кохання в стилі бароко” важко визначити на даному етапі. Він ще не пройшов випробування часом, але, напевне, можна визначити, його перспективне значення для київської теми в історії та літературі.

Список використаної літератури

- 1. Архитектура.** Программа по истории украинского искусства, 2. – К., 1956. **2. Арнхейм Р.** Динамика архитектурных форм / Р. Арнхейм. – М. : Стройиздат, 1984. – 193 с. **3. Арнхейм Р.** Искусство и визуальное восприятие. – М. : Прогресс, 1974. – 392 с. **4. Арнхейм Р.** Новые очерки по психологии искусства. – М. : Прометей, 1994. – 352 с. **5. Білецький П. О., Горбачов Д. О., Димшиць Е. О., Кара-Васильєва Т. В., Карпова Г. В.** Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ – початку ХХ ст / НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського / Н. Ю. Асеєва (відп. ред.). – К. : Наукова думка, 2000. – 240 с. **6. Веденин Ю. А., Кулешова М. Е.** Культурный ландшафт как объект культурного и природного наследия / Ю. А. Веденин, М. Е. Кулешова // Известия АН. Серия географическая. – 2001. – № 1. – С. 7 – 14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cultland.ru/articles_culture.html. **7. Даниленко В.** Кохання в стилі бароко / В. Даниленко. – К. : ЛА “ПІРАМІДА”, 2011. – С. 7 – 189. **8. Дудко Н.** Володимир Даниленко : “Львів не впускає в себе чужинців” // Ратуша, 2009. – [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://ratusha.lviv.ua/v_danulenko.html. **9. Колбовский Е. Ю.** Ландшафтное планирование : учебное пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Е. Ю. Колобовский. – М. : Издательский центр “Академия”, 2008. – С. 9 – 13. **10. Кусков А. С., Арсеньева Е. И.** Культурный ландшафт как ресурс для развития регулируемого туризма : современные представления и подходы к типологии / А. С. Кусков, Е. И. Арсеньева // Устойчивое развитие туризма : направления, тенденции, технологии : Сборник материалов междунар. научно-практ. конференции. – Улан-Удэ:

БІП, 2005. – С. 15 – 25. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_tourism/kuskov3.htm/. **11. Поліщук Я. О.** Київський бестіарій / Я. О. Поліщук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2009/12/11/kyjivskyj-bestiarij/>. **12. Поліщук Я. О.** Київ як локус культурної пам'яті. Досвід новітньої літератури / Я. О. Поліщук// Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 20 (207). – Ч. III. – С. 100 – 110. **13.** Систематика культурних ландшафтов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bluecat.com.ua/ru/design/landscape/>

Степанищенко В. Л. Культурний ландшафт Києва у містичному романі В. Даниленка “Кохання в стилі бароко”

У даній роботі детально розглядається інтерпретація Володимиром Даниленком класичного образу Києва. Аналізується побудований автором культурний ландшафт міста та звертається увага на закладені міфопоетичні смисли. Визначається межа між часткою реального та фантастичного у романі “Кохання в стилі бароко”.

Ключові поняття: містичний роман, культурний ландшафт, місто, киевоцентричний.

Степанищенко В. Л. Культурный ландшафт Киева в мистическом романе В. Даниленка “Любовь в стиле барокко”

В данной работе детально рассматривается интерпретация Владимиром Даниленком классического образа Киева. Анализируется построенный автором культурный ландшафт города и обращается внимание на вложенные мифопоэтические смыслы. Определяется граница между долей реального и фантастического в романе “Любовь в стиле барокко”.

Ключевые понятия: мистический роман, культурный ландшафт, город, киевоцентрический.

Stepanishchenko V. L. The Cultural Landscape of Kyiv in the Mystic Novel “Barrocco Love” by V. Danilenko

The subject of this research is Volodymir Danilenko's interpretation of the classical image of Kyiv. We analyse the cultural city landscape built by author and concentrate on mythical poetical meanings. We also draw the line between the reality and fantasy in the “Barrocco Love”

Key words: mystery novel, cultural landscape, city, kyivocentric.

Стаття надійшла до редакції 1.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к.філол.н., доц. Вишницька Ю. В.